

Εισαγωγή

Ο Ναυαγισμένος Νους

*Για όσους εστιάζουν στο παρελθόν, δεν υπάρχει
πλήρης αποκατάσταση της ζημιάς.*

–Τζορτζ Έλιοτ

Τι είναι η αντίδραση; Συμβουλευτείτε οποιαδήποτε πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη και θα βρείτε εκατοντάδες βιβλία σχετικά με την ιδέα της επανάστασης σε όλες τις κύριες γλώσσες του κόσμου. Σχετικά με την ιδέα της αντίδρασης θα καταφέρετε να βρείτε καμιά δεκαριά. Υπάρχουν θεωρίες αναφορικά με το γιατί συμβαίνει η επανάσταση, τι την κάνει επιτυχημένη και γιατί, τελικά, τρώει τα παιδιά της. Δεν υπάρχουν παρόμοιες θεωρίες σχετικά με την αντίδραση, παρά μόνο η εφησυχαστική πεποίθηση ότι έχει τις ρίζες της στην άγνοια και την αδιαλλαξία, αν όχι σε πιο σκοτεινά κίνητρα. Αυτό είναι ακατανόητο. Το επαναστατικό πνεύμα που ενέπνευσε τα πολιτικά κινήματα σε όλο τον κόσμο για δύο αιώνες μπορεί να έχει πεθάνει, αλλά το πνεύμα της αντίδρασης που έχει προκύψει για να το αναπληρώσει, έχει επιβιώσει και αποδεικνύεται ότι είναι εξίσου δυνατό ως ιστορική δύναμη από τη Μέση Ανατολή μέχρι την κεντρική Αμερική. Αυτή η ειρωνεία θα πρέπει να εγείρει την περιέργειά μας. Αντ' αυτού δημιουργεί ένα είδος αυτάρεσκης οργής που μετά οδηγεί σε απελπισία. Ο αντιδραστικός είναι ο τελευταίος «άλλος» που έχει απομείνει

στο περιθώριο της σημαντικής διανοητικής έρευνας. Δεν τον γνωρίζουμε.

Ο όρος «αντίδραση» έχει ενδιαφέρουσα ιστορία. Για πρώτη φορά εισήλθε στο λεξιλόγιο της ευρωπαϊκής πολιτικής σκέψης τον 18ο αιώνα, όταν τον πήρε από τις επιστημονικές πραγματείες του Ισαάκ Νεύτωνα. Στο εξαιρετικά σημαντικό του έργο με τίτλο *Το Πνεύμα των Νόμων* ο Μοντεσκιέ παρουσίασε την πολιτική ζωή με δυναμικούς όρους ως μια ατέρμονη σειρά δράσεων και αντιδράσεων. Αναγνώρισε την επανάσταση ως μια τέτοια πολιτική πράξη, αλλά την θεώρησε σπάνια και απρόβλεπτη. Μια επανάσταση θα μπορούσε να μετατρέψει μια μοναρχία σε δημοκρατία, μια άλλη θα μπορούσε να μετατρέψει μια δημοκρατία σε ολιγαρχία. Δεν υπήρχε τρόπος να προβλέψουμε το αποτέλεσμα των επαναστάσεων, ή το είδος των αντιδράσεων που θα μπορούσαν να προκαλέσουν.

Η Γαλλική Επανάσταση άλλαξε τη σημασία και των δύο όρων. Αμέσως μετά το ξέσπασμα της εξέγερσης στο Παρίσι, οι παρατηρητές ξεκίνησαν να αναπτύσσουν ιστορίες που θα έκαναν την Επανάσταση το επίκεντρο της παγκόσμιας ιστορίας. Οι Ιακωβίνοι επαναρύθμισαν το ημερολόγιο στο έτος 1 για να σηματοδοτήσουν τη ρήξη, και άλλαξαν τα ονόματα όλων των μηνών προκειμένου να μην μπερδεύει κανένας πολίτης το παρελθόν και το παρόν. Όλη η προηγούμενη ιστορία ερμηνεύτηκε ως μια προετοιμασία για αυτό το γεγονός, και όλες οι μελλοντικές δράσεις θα μπορούσαν τώρα να προσανατολίζονται προς το προκαθορισμένο τέλος της Ιστορίας, το οποίο ήταν η χειραφέτηση του ανθρώπου. Πώς θα ήταν τότε η πολιτική ζωή; Ο Χέγκελ πίστευε ότι θα σήμαινε την ίδρυση σύγ-

χρονων γραφειοκρατικών εθνών-κρατών, ο Μαρξ φαντάστηκε ένα κομμουνιστικό μη κράτος στο οποίο θα κατοικούσαν ελεύθεροι άνθρωποι που θα ψάρευαν το πρωί, θα μεγάλωναν τα ζώα τους το απόγευμα και θα ασκούσαν κριτική μετά το βραδινό γεύμα. Αυτές οι διαφορές ωστόσο ήταν λιγότερο σημαντικές σε σχέση με την πεποίθησή τους ότι η άφιξη ήταν αναπόφευκτη. Το ποτάμι του χρόνου ρέει μόνο προς μία κατεύθυνση, κατά την άποψή τους, και η αλλαγή της ροής είναι αδύνατη. Κατά την εποχή των Ιακωβίνων οποιοσδήποτε αντιστεκόταν στη ροή του ποταμού ή έδειχνε ανεπαρκή ενθουσιασμό για τον επερχόμενο προορισμό χαρακτηριζόταν ως «αντιδραστικός». Ο όρος απέκτησε την αρνητική ηθική συνδήλωση που εξακολουθεί να έχει και σήμερα.

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, όμως, έγινε προφανές ότι δεν ήταν όλοι οι επικριτές της Επανάστασης αντιδραστικοί με τον ακριβή όρο της λέξης. Μεταρρυθμιστές φιλελεύθεροι όπως οι Μπενζαμέν Κονσταν, Μαντάμ ντε Σταλ, και Τοκβίλ έκριναν ότι η κατάρρευση του ancien régime ήταν αναπόφευκτη, αλλά όχι ο τρόμος ως επακόλουθό της, κάτι που σήμαινε ότι η υπόσχεση της Επανάστασης θα μπορούσε ακόμα να εκπληρωθεί. Συντηρητικοί, όπως ο Έντμουντ Μπερκ, απέρριψαν τη ριζοσπαστικοποίηση της Επανάστασης, αλλά κυρίως τον ιστορικό μύθο που στη συνέχεια αναπτύχθηκε γύρω από αυτήν. Ο Μπερκ θεώρησε και λανθασμένη και επικίνδυνη την ιδέα της Ιστορίας ως μιας απρόσωπης δύναμης που μας μεταφέρει σε προκαθορισμένους προορισμούς, καθώς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να δικαιολογήσει εγκλήματα στο όνομα του μέλλοντος. (Οι φιλελεύθεροι και οι σοσιαλι-

στές μεταρρυθμιστές είχαν μία ακόμα ανησυχία, ότι θα ενθάρρυνε την παθητικότητα.) Για τον Μπερκ, η Ιστορία αναπτύσσεται αργά και ασυνείδητα μέσα στον χρόνο, με αποτελέσματα που κανένας δεν μπορεί να προβλέψει. Αν ο χρόνος είναι ένα ποτάμι, τότε είναι σαν το δέλτα του Νείλου, με τους εκατοντάδες παραποτάμους του να ρέουν προς κάθε πιθανή κατεύθυνση. Το πρόβλημα ξεκινάει όταν οι άρχοντες ή τα κυβερνώντα κόμματα πιστεύουν ότι μπορούν να προβλέψουν την πορεία της ιστορίας. Αυτό ήταν σαφές στην ίδια τη Γαλλική Επανάσταση, η οποία αντί να δώσει τέλος στον ευρωπαϊκό δεσποτισμό είχε ως άμεσες ακούσιες συνέπειες να θέσει έναν Κορσικανό στρατηγό στον αυτοκρατορικό θρόνο και να δημιουργήσει τον σύγχρονο εθνικισμό – ένα αποτέλεσμα που δεν είχαν προβλέψει οι Ιακωβίνοι.

Οι αντιδραστικοί δεν είναι συντηρητικοί. Αυτό είναι το πρώτο πράγμα που πρέπει να καταλάβουμε γι' αυτούς. Είναι, με τον τρόπο τους, τόσο ριζοσπάστες όσο και οι επαναστάτες και διακατέχονται εξίσου σθεναρά από ιστορικές φαντασιοπληξίες. Οι επαναστάτες εμπνέονται από χιλιαστικές προσδοκίες για μια λυτρωτική νέα κοινωνική τάξη πραγμάτων και ανανεωμένους ανθρώπους, ενώ τους αντιδραστικούς στοιχειώνουν φόβοι για τον ερχομό μιας νέας καταστροφικής σκοτεινής εποχής. Για τους πρώτους στοχαστές κατά της Επανάστασης, όπως ο Ζοζέφ ντε Μεστρ, το 1789 συμβόλιζε το τέλος ενός ένδοξου ταξιδιού, και όχι την αρχή του. Με εκπληκτική ταχύτητα ο σταθερός πολιτισμός που ήταν η Καθολική Ευρώπη μετατράπηκε σε ένα μεγαλειώδες ναυάγιο. Αυτό δεν θα μπο-

ρούσε να είναι ατύχημα. Προκειμένου να το εξηγήσει ο Μεστρ και οι πολλοί απόγονοί του έγιναν αυθεντίες στην αφήγηση μιας ιστορίας τρόμου. Αυτή εξιστορούσε, συχνά μελοδραματικά, πώς αιώνες πολιτισμικών και πνευματικών εξελίξεων κορυφώθηκαν στον Διαφωτισμό, που αποσυνέθεσε το ancien régime από μέσα, έτσι ώστε διαλύθηκε τη στιγμή που αμφισβητήθηκε. Αυτή η ιστορία έγινε στη συνέχεια το μοντέλο για την αντιδραστική ιστοριογραφία στην Ευρώπη, και σύντομα σε όλο τον κόσμο.

Post hoc, ergo propter hoc,^{*} είναι αυτό στο οποίο ο αντιδραστικός δηλώνει ότι πιστεύει. Η ιστορία του ξεκινάει με ένα χαρούμενο, καλά οργανωμένο κράτος όπου οι άνθρωποι που γνωρίζουν τη θέση τους ζουν σε αρμονία και υποτάσσονται στην παράδοση και στον Θεό τους. Έπειτα ξένες ιδέες που προωθούνται από διανοούμενους –συγγραφείς, δημοσιογράφους, καθηγητές– αποτελούν πρόκληση σε αυτήν την αρμονία, και η βούληση να διατηρηθεί η τάξη αποδυναμώνεται από τα πάνω. (Η προδοσία των ελίτ είναι ο άξονας κάθε αντιδραστικής ιστορίας.) Σύντομα δημιουργείται μια ψευδής συνείδηση στην κοινωνία συνολικά καθώς πρόθυμα, ακόμα και με χαρά, κατευθύνεται προς την καταστροφή. Μόνο εκείνοι που έχουν διατηρήσει τις μνήμες του παρελθόντος βλέπουν τι συμβαίνει. Το αν η κοινωνία θα αντιστρέψει την πορεία της ή θα οδηγηθεί ταχύτατα στην καταστροφή της εξαρτάται ολο-

^{*} ΣτΜ: λατινικά, «κατόπιν τούτου άρα εξαιτίας τούτου». Πρόκειται για μια λογική πλάνη που θεωρεί ότι αν κάτι συμβεί μετά από κάτι άλλο, τότε το πρώτο συμβάν είναι η αιτία του δεύτερου. Όμως η χρονική σειρά των γεγονότων δεν μπορεί να αποτελέσει τη μοναδική εξήγηση της αιτιότητας.

κληρωτικά από την αντίστασή τους. Σήμερα πολιτικοί ισλαμιστές, Ευρωπαίοι εθνικιστές και η αμερικανική δεξιά διηγούνται στα ιδεολογικά τους παιδιά ουσιαστικά την ίδια ιστορία.

Ο αντιδραστικός νους είναι ένας ναυαγισμένος νους. Εκεί που οι άλλοι βλέπουν τον ποταμό του χρόνου να ρέει με τον ίδιο τρόπο που ρέει πάντα, ο αντιδραστικός βλέπει τα ερείπια του παραδείσου να περνούν μπροστά στα μάτια του. Είναι ο εξόριστος του χρόνου. Ο αντιδραστικός βλέπει το λαμπερό μέλλον που δεν είναι ορατό στους άλλους και τον διεγείρει. Ο αντιδραστικός, άνοσος απέναντι στα σύγχρονα ψέματα, βλέπει το παρελθόν σε όλο του το μεγαλείο και επίσης τον ενθουσιάζει. Αισθάνεται ότι βρίσκεται σε ισχυρότερη θέση από τον αντίπαλό του επειδή πιστεύει ότι είναι ο φύλακας αυτού που πραγματικά συνέβη, όχι ο προφήτης αυτού που μπορεί να συμβεί. Αυτό εξηγεί την παράξενα αναζωογονητική απελπισία που διατρέχει την αντιδραστική βιβλιογραφία, το ζωντανό αίσθημα της αποστολής –όπως το έθεσε στο πρώτο του τεύχος το αντιδραστικό αμερικανικό περιοδικό *National Review*, η αποστολή ήταν να «σταθεί απέναντι στην ιστορία, φωνάζοντας Σταματήστε!» Η μαχητικότητα της νοσταλγίας του είναι που κάνει τον αντιδραστικό μια διακεκριμένη σύγχρονη, και όχι παραδοσιακή, μορφή.

Επίσης εξηγεί την αντοχή της ενέργειας του αντιδραστικού πνεύματος ακόμα και εν τη απουσία επαναστατικού πολιτικού προγράμματος. Το να ζει κάποιος μια σύγχρονη ζωή οπουδήποτε στον κόσμο σήμερα, που υπόκειται σε αέναη κοινωνική και τεχνολογική αλλαγή, σημαίνει να βιώνει το ψυχολογικό ισοδύναμο της μόνιμης επανάστασης. Ο Μαρξ είχε δίκιο όταν

επισημαινε πως οτιδήποτε είναι στέρεο εξαερώνεται και οτιδήποτε είναι ιερό βεβηλώνεται, όμως είχε κάνει λάθος όταν θεωρούσε ότι η κατάργηση του καπιταλισμού και μόνο θα μπορούσε να επαναφέρει το βάρος και την ιερότητα του κόσμου. Ο αντιδραστικός έρχεται πιο κοντά στην αλήθεια όταν δημιουργεί ιστορικούς μύθους κατηγορώντας απλώς οτιδήποτε σύγχρονο, του οποίου η φύση είναι συνεχώς να εκσυγχρονίζεται. Το άγχος ενόψει αυτής της διαδικασίας αποτελεί τώρα μια οικουμενική εμπειρία, και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι αντιδραστικές ιδέες κατά του εκσυγχρονισμού προσελκύουν οπαδούς σε όλο τον κόσμο που έχουν ελάχιστα κοινά εκτός από το αίσθημα ιστορικής προδοσίας. Κάθε σημαντική κοινωνική αλλαγή αφήνει πίσω της μια νέα Εδέμ που μπορεί να αποτελέσει το αντικείμενο της νοσταλγίας κάποιου. Και οι αντιδραστικοί της εποχής μας έχουν ανακαλύψει ότι η νοσταλγία μπορεί να είναι ένα ισχυρό πολιτικό κίνητρο, ενδεχομένως ακόμα πιο ισχυρό και από την ελπίδα. Οι ελπίδες μπορεί να διαψευστούν. Η νοσταλγία είναι αδιάψευστη.

Ο νους του σύγχρονου επαναστάτη υπήρξε το αντικείμενο σπουδαίας λογοτεχνίας. Όμως ο αντιδραστικός δεν έχει βρει ακόμα τον δικό του Ντοστογιέφσκι ή Κόνραντ.¹ Ο οπισθο-

¹ Η μεγάλη εξαίρεση είναι ο Τόμας Μαν. Ο χαρακτήρας του Λέο Νάφτα στο βιβλίο του με τίτλο *Το Μαγικό Βουνό* είναι μια καταπληκτική δημιουργία: ένας φυματικός Εβραίος προσηλυτίζεται στον Καθολικισμό και γίνεται Ιησούιτης ιερέας, για να αναπτύξει συμπάθεια για τον κομμουνισμό που θα μπορούσε να είναι συμπάθεια και για τον φασισμό. Ο Νάφτα οδηγείται σε ένα είδος πνευματικής υστερίας από τη νοσταλγία για τον Μεσαίωνα και την

δρομικός, ο σεξουαλικά καταπιεσμένος κληρικός, ο σαδιστής δεξιός αγροίκος, ο αυταρχικός πατέρας ή σύζυγος, είναι γνωστές αναπαραστάσεις στη λογοτεχνία μας και στην οπτική κουλτούρα. Η πανταχού παρουσία τους είναι σημάδι νωθρότητας της φαντασίας των ταινιών Β' κατηγορίας που παρουσιάζουν τον σερίφη να φοράει άσπρο καπέλο και τους ληστές μαύρο. Όμως ο αφοσιωμένος πολιτικός αντιδραστικός κινητοποιείται από πάθη και αντιλήψεις λιγότερο κατανοητές από εκείνες των αφοσιωμένων επαναστατών, και αναπτύσσει θεωρίες εξίσου εξελιγμένες ώστε να εξηγήσουν την πορεία της Ιστορίας και να διαφωτίσουν το παρόν. Δεν αποτελεί παρά προκατάληψη το να θεωρούμε ότι οι επαναστάτες σκέφτονται, ενώ οι αντιδραστικοί απλώς αντιδρούν. Κάποιος δεν μπορεί να κατανοήσει τη σύγχρονη ιστορία αν δεν κατανοήσει ότι η πολιτική νοσταλγία του αντιδραστικού βοήθησε στη διαμόρφωσή της, ή να κατανοήσει το παρόν χωρίς να αναγνωρίσει ότι ως αυτο-ανακηρυσσόμενος εξόριστος μπορεί, όσο και ο επαναστάτης, μερικές φορές να δει πιο καθαρά από εκείνους που αισθάνονται άνετα με αυτήν. Το οφείλουμε στον εαυτό μας να κατανοήσουμε τις ελπίδες και τους φόβους του,

πεποίθηση ότι η σύγχρονη ιστορία έχασε εντελώς την πορεία της. Μόνο μια βίαιη επανάσταση που θα επανεγκαταστήσει την απόλυτη αρχή μπορεί να σώσει την ανθρωπότητα, κατά την άποψή του. Το γεγονός ότι ο Μαν δημιούργησε αυτόν τον χαρακτήρα έχοντας ως πρότυπο τον μαρξιστή φιλόσοφο και επαναστάτη Γκέοργκ Λούκατς δείχνει πόσο καλά κατανοεί τις συγγένειες μεταξύ του επαναστάτη και του αντιδραστικού. Το γεγονός ότι ο Λούκατς δεν κατάφερε να αναγνωρίσει τον εαυτό του στην περιγραφή του Μαν δείχνει πόσο λίγο κατανοούσε τον εαυτό του.

τις αντιλήψεις του, τις πεπειθήσεις του, την αγνοιά του και, ναι, τη διαίσθησή του.

Το *Ο Ναυαγισμένος Νους* κάνει μια μικρή αρχή. Είναι ο καρπός όσων έχω τυχαία διαβάσει τις τελευταίες δύο δεκαετίες, και προσφέρει μια σειρά από παραδείγματα και σκέψεις παρά μια συστηματική διατριβή για την έννοια της αντίδρασης. Εδώ και κάποιο καιρό προσπαθώ να κατανοήσω καλύτερα τα ιδεολογικά δράματα του 20ού αιώνα μελετώντας ορισμένες σημαντικές διανοητικές μορφές που παρασύρθηκαν από αυτά. Το 2001 δημοσίευσα ένα βιβλίο με τίτλο *The Reckless Mind* (Ο Απερίσκεπτος Νους), στο οποίο συγκεντρώσα κάποια κείμενα-πορτρέτα που είχα κάνει για στοχαστές που αποπλανήθηκαν με αποτέλεσμα να υποστηρίξουν ή να απορρίψουν την πραγματικότητα σύγχρονων τυραννιών όπως της ναζιστικής Γερμανίας, της Σοβιετικής Ένωσης, της Κίνας και της Δημοκρατίας του Ιράν.² Ελπίδα μου τότε ήταν να ρίξω λίγο φως σε αυτό που ονόμασα τυραννοφιλία, τη ναρκισσιστική έλξη των διανοουμένων από τους τυράννους που φαντάζονται ότι μεταφράζουν τις δικές τους ιδέες σε πολιτική πραγματικότητα.

Καθώς δούλευα εκείνο το βιβλίο, άρχισα να παρατηρώ μια διαφορετική δύναμη που διαμόρφωνε τη φαντασία των πολιτικών στοχαστών και τα ιδεολογικά κινήματα του 20ού αιώνα, και αυτή ήταν η πολιτική νοσταλγία. Η νοσταλγία εγκαταστάθηκε σαν ένα σύννεφο στην ευρωπαϊκή σκέψη μετά τη Γαλλική Επανάσταση και δεν εξαφανίστηκε ποτέ πλήρως.

² *The Reckless Mind: Intellectuals in Politics* (New York Review Books, 2001).

Έγινε ιδιαίτερα ισχυρή στον απόηχο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, που δημιούργησε απόγνωση για το «τέλος του πολιτισμού όπως το γνωρίζουμε» παρόμοια με αυτή που αισθάνονταν οι αντίπαλοι της Επανάστασης μετά το 1789. Αυτή η αγωνία έγινε ακόμα πιο έντονη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, την αποκάλυψη του Ολοκαυτώματος και τη χρήση των πυρηνικών όπλων και την επακόλουθη γρήγορη εξάπλωσή τους. Αυτή η σειρά καταστροφών ζητούσε επιτακτικά μια εξήγηση. Και έτσι ένας μεγάλος αριθμός στοχαστών – φιλόσοφων, ιστορικών, θεολόγων– ξεκίνησαν για να προσφέρουν μια εξήγηση. Πρώτα ήταν ο Όσβαλντ Σπένγκλερ στην πολύ σημαντική μελέτη του με τίτλο *Η Παρακμή της Δύσης* (*The Decline of the West*) (1918-1923). Μια σειρά από στοχαστές εξίσου υπέρμαχοι αυτής της θεωρίας ακολούθησαν το παράδειγμά του, ισχυριζόμενοι όλοι ότι είχαν ανακαλύψει την αποφασιστικής σημασίας ιδέα ή το γεγονός που σφράγιζε την καταστροφή μας. Από τη δεκαετία του 1950 αυτή ήταν μια δημοφιλής και αναπτυσσόμενη βιβλιογραφία για την ευρωπαϊκή και την αμερικανική δεξιά. Όμως τα μοτίβα της μπορούμε να τα βρούμε και στην άκρα αριστερά, όπου καταστροφολόγοι υπέρμαχοι της βαθιάς οικολογίας, αντίπαλοι της παγκοσμιοποίησης και της ανάπτυξης, συμμετείχαν στις τάξεις των αντιδραστικών του 21ου αιώνα. Σε μια ιστορία που είναι λιγότερο γνωστή, ίχνη της δημιουργίας των ιστορικών μύθων του Σπένγκλερ εμφανίζονται επίσης στα γραπτά ριζοσπαστών του πολιτικού Ισλάμ, των οποίων η ιστορία για την πτώση της κοσμικής Δύσης σε παρακμή, και τον αναπόφευκτο θρίαμβο

μιας ισχυρής, ανανεωμένης θρησκείας, έχει ευρωπαϊκά αποτυπώματα σε όλο το εύρος της.

Το *Ο Ναυαγισμένος Νους* ξεκινάει με κείμενα σχετικά με τρεις στοχαστές των αρχών του 20ού αιώνα των οποίων το έργο είναι διαποτισμένο με τη σύγχρονη νοσταλγία – τους Φραντς Ροζεντσβάιγκ (Franz Rosenzweig), Έρικ Βέγκελιν (Eric Voegelin) και Λέο Στράους (Leo Strauss). Ο Ροζεντσβάιγκ ήταν ο λιγότερο πολιτικός από τους τρεις. Γερμανοεβραίος που ξεκίνησε ως μελετητής των πολιτικών συγγραμμάτων του Χέγκελ, εγκατέλειψε τη φιλοσοφία στις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου για να αφιερώσει το υπόλοιπο της σύντομης ζωής του στην αναζωογόνηση της εβραϊκής σκέψης και πρακτικής. Η νοσταλγία του ήταν μια σύνθετη νοσταλγία. Ήταν πεπεισμένος ότι η αποτυχία του Ιουδαϊσμού να βρει μια θέση στη σύγχρονη ευρωπαϊκή κοινωνία προήλθε από μια προσπάθεια να μεταρρυθμιστεί σύμφωνα με τις σύγχρονες ιδέες της ιστορικής προόδου, που είχαν τις ρίζες τους στον Χριστιανισμό. Όμως δεν πίστευε ότι η επιστροφή στην απλή, προνεωτερική ορθοδοξία ήταν δυνατή ή ακόμα και επιθυμητή. Αυτό που πρότεινε ήταν μια «νέα σκέψη» που θα γύριζε την πλάτη της στην ιστορία προκειμένου να συλλάβει εκ νέου τη ζωτική υπερβατική ουσία του Ιουδαϊσμού. «Η μάχη κατά της ιστορίας με την έννοια του 19ου αιώνα», έγραψε, «γίνεται για μας η μάχη για τη θρησκεία με την έννοια του 20ού αιώνα».

Τα δοκίμια των φιλοσόφων Βέγκελιν και Στράους δημιουργούν ένα ζεύγος. Και οι δύο έφυγαν από την Ευρώπη τη δεκαετία του 1930 και έκαναν πολύ επιτυχημένη καριέρα μετά τον πόλεμο στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου απέκτησαν θερ-

μούς υποστηρικτές. Όπως πολλοί από τους σύγχρονούς τους, πίστευαν ότι ήταν επιβεβλημένο να εξηγήσουν την κατάρρευση της δημοκρατίας και την άνοδο του ολοκληρωτισμού ως μια καταστροφική ρήξη στην ιστορία των ιδεών, μετά από την οποία δημιουργήθηκε διανοητική και πολιτική πτώση. Στα πολύτομα συγγράμματά του για τη θρησκεία και την πολιτική, ο Βέγκελιν τελικά κατέληξε στον αρχαίο θρησκευτικό γνωστικισμό ως τη δύναμη που έβαλε τη Δύση στην καταστροφική της πορεία. Ο Στράους ανέπτυξε λεπτομερή και πολύ βαθύτερη περιγραφή της ιστορίας της δυτικής φιλοσοφίας, βασισμένη στην προσεκτική μελέτη στοχαστών από τον Πλάτωνα μέχρι τον Νίτσε. Κατά την άποψή του, ο Μακιαβέλι ήταν υπεύθυνος για την αποφασιστική ιστορική ρήξη εντός της φιλοσοφικής παράδοσης, που την έστρεψε από την καθαρή σκέψη και την πολιτική σύνεση προς την επίμονη άρτια εκμάθηση της φύσης. Παρόλο που οι περιγραφές τους για τη δυτική διανοητική ιστορία ήταν ασύμβατες, και οι δύο βοήθησαν να διαμορφωθεί η ιστορική φαντασία των Αμερικανών διανοουμένων της δεξιάς. Αυτό οδήγησε στην εξής ειρωνεία: Μαθαίνοντας να λένε μια ιστορία που εξιδανικεύει μια χαμένη Αμερική –και έπειτα κατηγορεί τις ευρωπαϊκές ιδέες για την καταστροφή της– αναπαράγουν ακούσια έναν ευρωπαϊκό πολιτισμικό πεσιμισμό. Ένα τέλειο παράδειγμα είναι το έργο *The Closing of the American Mind*, το δημοφιλές βιβλίο του μαθητή του Στράους Άλαν Μπλουμ, όπου μετά από κεφάλαια σχετικά με την καταστροφική δύναμη του ευρωπαϊκού μηδενισμού βρίσκουμε τη σίγουρη δήλωση ότι «είτε πρόκειται για

τη Νυρεμβέργη είτε για το Γούντστοκ, η θεμελιώδης αρχή είναι η ίδια».

Μετά από αυτά τα πορτρέτα, εξετάζω δύο σύγχρονα διανοητικά κινήματα των οποίων η ρητορική επίσης πουλάει τη νοσταλγία, παρόλο που αυτό γίνεται με πολύ διαφορετικούς στόχους. Ξεκινώ με τον θεοσυντηρητισμό (θεοκρατικό συντηρητισμό), μια κυρίαρχη τάση στην αμερικανική δεξιά που φέρνει σε επαφή παραδοσιακούς Καθολικούς, Ευαγγελιστές προτεστάντες και νεο-ορθόδοξους Εβραίους, οι οποίοι, παρά τις δογματικές διαφορές τους, συμφωνούν σε μια σαρωτική καταδίκη της πολιτισμικής έκπτωσης και παρακμής της Αμερικής, για την οποία κατηγορούν τα μεταρρυθμιστικά κινήματα στο πλαίσιο αυτών των δογμάτων και αυτά που θεωρούν κοσμικές επιθέσεις στη θρησκεία γενικότερα. Η προσοχή τους έχει την τάση να εστιάζει στη «δεκαετία του '60» ως τη σημαντική ρήξη στην αμερικανική πολιτική και θρησκευτική ιστορία, όμως κάποιοι πιο φιλόδοξοι θεοσυντηρητικοί πηγαίνουν ακόμα πιο πίσω, ακόμα και στη μεσαιωνική Καθολική θεολογία, για να εντοπίσουν πού ξεκίνησε η ολίσθηση. Έπειτα, στρέφομαι σε ένα μικρό αλλά πιο ενδιαφέρον κίνημα στον επιστημονικό χώρο της άκρας αριστεράς που εστιάζει στη θρησκεία από μια πολύ διαφορετική οπτική. Οι υπέρμαχοι του κοιτούν νοσταλγικά στα επαναστατικά κινήματα του παρελθόντος, και μερικές φορές ακόμα και τα ολοκληρωτικά κράτη του 20ού αιώνα. Αυτό που έχουν κοινό είναι έναν ενθουσιασμό για την «πολιτική θεολογία» και τον πιο εξέχοντα

θεωρητικό της, τον πρώην ναζιστή νομικό Καρλ Σμιτ.³ Έχοντας εγκαταλείψει τη μαρξιστική θεωρία για την ιστορία και τον ντετερμινιστικό της υλισμό, αλλά απορρίπτοντας τη νεοφιλελεύθερη συναίνεση μετά το 1989, τώρα θεωρούν ότι η επανάσταση είναι ένα θεολογικό-πολιτικό «συμβάν» που αποκαλύπτει ένα νέο δόγμα και επιβάλλει μια νέα τάξη πραγμάτων αντίθετη προς την προφανή στροφή της ιστορίας. Πιστεύουν ότι υπάρχουν βαθιές συγγένειες ανάμεσα στον Απόστολο Παύλο, τον Λένιν και τον πρόεδρο Μάο.

Μετά από αυτά τα κεφάλαια ακολουθεί ένα δοκίμιο σχετικά με ένα γεγονός: τις θανατηφόρες τρομοκρατικές επιθέσεις Γάλλων τζιχαντιστών που συνέβησαν στο Παρίσι τον Ιανουάριο του 2015. Έτυχε να ζω στο Παρίσι εκείνη την εποχή και με εξέπληξαν δύο διαφορετικές αντιδράσεις τόσο στο γεγονός όσο και στις συνέπειές του. Από τη μία μεριά ήταν η νοσταλγία των δολοφόνων χαμηλού μορφωτικού επιπέδου για ένα φανταστικό, ένδοξο μουσουλμανικό παρελθόν που τώρα εμπνέει όνειρα για ένα σύγχρονο χαλιφάτο με παγκόσμιες φιλοδοξίες. Από την άλλη ήταν η νοσταλγία των Γάλλων διανοουμένων που είδαν στο έγκλημα μια επιβεβαίωση των δικών τους φανατικών απόψεων για την πτώση της Γαλλίας και την ανικανότητα της Ευρώπης να αντιμετωπίσει μια πολιτισμική πρόκληση. Το ζήτημα αυτό αποτελεί ένα απομεινάρι της περιόδου του Μεσοπολέμου, όταν ένας εναγώνιος πολιτισμικός πεσιμισμός κοινός σε όλο το πολιτικό φάσμα τροφοδοτήθηκε

³ Βλέπε το κεφάλαιο για τον Σμιτ στο *The Reckless Mind*.

από την πραγματικότητα της πολιτικής βίας και τις φαντασίες για την καταστροφική πορεία της ιστορίας.

Το *Ο Ναυαγισμένος Νους* καταλήγει με μια περισυλλογή σχετικά με τη μακροχρόνια ψυχολογική δύναμη της πολιτικής νοσταλγίας, που ξεκινάει με την κωμικοτραγική αναζήτηση του Δον Κιχώτη να επαναφέρει τη Χρυσή Εποχή. Η πολιτική νοσταλγία αντανakλά ένα είδος μαγικής σκέψης για την ιστορία. Αυτός που υποφέρει πιστεύει ότι υπάρχει μια συγκεκριμένη Χρυσή Εποχή και ότι διαθέτει εσωτερική γνώση του λόγου για τον οποίον έφτασε στο τέλος της. Όμως, αντίθετα από τον σύγχρονο επαναστάτη του οποίου οι δράσεις εμπνέονται από μια πίστη στην πρόοδο και την επικείμενη χειραφέτηση, ο νοσταλγικός επαναστάτης δεν είναι σίγουρος πώς να συλλάβει το μέλλον και πώς να ενεργήσει στο παρόν. Θα πρέπει απλώς να αποσυρθεί και να γίνει ένας εσωτερικός μετανάστης, ένας κρυφός αντιρρησίας; Ή θα πρέπει να προχωρήσει για ένα μέλλον που θα είναι μια ακόμα πιο ένδοξη εκδοχή του; Ο Δον Κιχώτης πάλεψε με όλες αυτές τις πιθανότητες. Η προσωπική του αναζήτηση έχει να μας διδάξει τόσο πολλά για τις ιδέες και τα πάθη πίσω από τα συλλογικά πολιτικά δράματα της εποχής μας όσο οποιαδήποτε ενημερωμένη ανάλυση των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών δυνάμεων. Φαίνεται να έχουμε ξεχάσει ότι τέτοιες δυνάμεις έχουν δυνατότητες μόνο όταν φιλτράρονται μέσω των υποκειμενικών οπτικών των ανθρώπων, των ιδεών και των εικόνων που χρησιμοποιούν για να κατανοήσουν τα πράγματα. Όσο πιο γοητευόμαστε από την ατομική ψυχή μας, τόσο λιγότερο ικανοί γινόμαστε να κατανοήσουμε την ψυχολογία των εθνών, των λαών,

των θρησκειών και των πολιτικών κινημάτων. Το γεγονός ότι το παρόν έχει γίνει τόσο ακατανόητο σε μας σε μεγάλο βαθμό οφείλεται σε αυτή την ανισορροπία. Ο σκοπός του *Ο Ναυαγισμένος Νους* είναι να συμβάλλει κάπως ώστε αυτή η ανισορροπία να διορθωθεί.